

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ
В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

У статті розкрито проблеми організації навчально-виховного процесу в умовах різновікової групи дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: різновікова група, навчальний процес, форми організації.

Різноріччя сьогодні знову на часі. Специфіка навчання дошкільників в умовах різновікової групи складна і багатогранна, особливо гостро ставиться проблема узгодження навчання на заняттях і поза ними. Вихователі відчувають певні труднощі в організації навчально-виховного процесу в різновіковій групі.

Проблема спільного виховання дітей різного віку в дошкільних закладах не нова в дошкільній педагогіці. Питання переваги різновікових груп для дітей дошкільного віку обговорювалися педагогами ще в 20-30 роки 20 століття (Н.К. Крупська, С.І. Тихеева). Проте, не зважаючи на наявність позитивних сторін у спільному вихованні дітей різного віку, широкою практикою суспільного виховання було вибрано інший шлях – організація освітнього процесу з дітьми одного віку.

Уперше в дошкільній педагогіці проблема спільного виховання дітей різного віку як предмет спеціального дослідження була представлена в роботах Т. А. Маркової, В. Г. Нечасової, Р. І. Жуковської на початку 70-х років. У дослідженнях 80-х років А.Г. Арушановою, В.В. Гербовою, А.Н. Давидчук, Т. Н. Дороновою, Т. А. Макеєвою, В.В. Стерликовою, С.Г. Якобсон переконливо показано, що різновікова дошкільна група має значний розвивальний потенціал. Проте він не включається автоматично. Для його реалізації потрібні певні умови [3].

Як показує аналіз, в теорії дошкільної педагогіки досліджувалися здебільшого окремі аспекти змісту і форм педагогічного процесу в різновікових групах дошкільного навчального закладу. Так, роботи А.Г. Арушанової, А.Н. Давидчук, присвячені вивченню педагогічних умов організації навчання дітей різного віку в спільній діяльності, Е.Б. Давидович, досліджуючи особливості сенсорного виховання в різновіковій групі, показують реальні можливості взаємонавчання дітей. Н.П. Фісгонтовою виявлене, що іграва взаємодія дітей різного віку в сюжетно-рольовій грі може бути психологічно значущою як для старших, так і для молодших дітей, оскільки в перших задовольняється потреба оцінювати інших, а у других - потреба отримати визнання. Дослідження В.В. Гербової, Л.К. Фоменко переконливо показало, що різновіковий склад групи створює сприятливі умови для розвитку мови і у старших, і в молодших дітей. Цілісний освітній процес у різновікових групах дошкільного навчального закладу однак досі системно не досліджувався, специфіка його побудови не цілком зрозуміла [2].

Тому метою статті є розгляд проблеми організації навчально-виховного процесу в умовах різновікової групи дошкільного навчального закладу, важливо визначити загальні, істотні для всіх освітніх завдань і аспектів педагогічного процесу і розвитку дитини умови, за яких потенційні можливості спільного перебування дітей різного віку реалізуються повною мірою і для старших, і для молодших дітей.

Навчання дітей в умовах різновікової групи будеться на основі загальних положень дошкільної дидактики. Навчальний процес організують за єдиними, розробленими для багатокомплексних дитячих садків, програмою і методикою.

Загалом зміст і методи, які застосовують для роботи в одновікових групах, певною мірою можна використати і в різновікових, хоча здебільшого це потребує певної корекції. Педагогові потрібно добре продумати, як найдоцільніше поєднати спільні ігри, спостереження, працю молодших і старших з тими видами діяльності, які переважують у роботі з дітьми одного віку.

Організація педагогічного процесу в різновіковій групі потребує від педагога знання програми всіх вікових груп, вміння зіставляти програмні вимоги з віковими та індивідуальними особливостями дітей, здатність правильно розподіляти увагу, розуміти й бачити кожну дитину і всю групу в цілому, спрямовувати розвиток дітей згідно із завданнями виховання і можливостями. Слід зазначити й ті переваги, які характерні саме для різновікової групи: спілкування молодших дітей зі старшими створює сприятливі умови для формування випереджаючих знань та взаємного навчання. Проте досягти цього можна лише при правильній організації навчально-виховного процесу [3].

Характеризуючи виховну роботу в різновіковій групі, всі дослідники (В.Н. Аванесова, А.Н. Давидчук, С.Г. Батуріна, С.В. Русакова, М.В. Мінкіна, О.І. Соловйова) зазначають, що вона багато в чому залежить від особистісних рис педагога, його методичної підготовки, вміння одночасно керувати діяльністю дітей різного віку. У літературі є й деякі методичні рекомендації щодо організації занять у різновіковій групі дитячого садка. Зокрема, автори пропонують два варіанти організації спільних занять: початок заняття одночасно у всіх трьох (чотирьох) підгрупах, а закінчення послідовне (через 15 хвилин – у молодшій, через 20 – у середній і т. ін.); послідовний початок занять (заняття починаються з однією підгрупою, потім через 5-7 хв. підключається друга підгрупа, потім третя).

Навчальний процес у різновікових групах здійснюється з використанням фронтальних, групових та індивідуальних форм організації навчання.

В основу роботи з математики в різновіковій групі покладено принцип диференційованого підходу до навчання, який здійснюється, по-перше, з урахуванням віку дітей, по-друге, з урахуванням рівня засвоєння математичних знань, умінь і навичок кожною дитиною зокрема. Вихователь має вивчити ці рівні. Дані, добуті при такому вивченні, дають змогу визначити основні педагогічні завдання в роботі з окремими підгрупами дітей і намити шляхи реалізації їх, а також постійно контролювати ефективність навчально-виховної роботи.

Диференційований підхід дозволяє ефективно побудувати роботу з різними групами з метою реалізації можливості впливу на кожну дитину, розвитку в ній у процесі роботи з колективом індивідуальних здібностей, особливостей. Тому диференційований підхід у навчанні останнім часом продовжує вивчатися як один із засобів підвищення ефективності формування навчальних знань і всебічного розвитку дітей.

Найбільш раціональною формою організації навчання в різновіковій групі є заняття за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи. Спільні завдання розв'язуються в процесі фронтального навчання, а ті, що стосуються дітей певного віку, – на заняттях із віковою підгрупою. Взаємозв'язок двох типів занять вихователь забезпечує способами їх організації. Наприклад, першу половину заняття педагог працює з однією підгрупою. Або навпаки: заняття розпочинається з усією групою, а потім молодші йдуть гратися, а старші далі займаються з педагогом.

Існує й інша форма організації навчання – заняття з віковою підгрупою. При цьому краще вдається врахувати індивідуальні особливості дітей. Скорочується кількість організаційних моментів, завдяки чому підвищується змістова щільність заняття. Під час роботи вихователя з віковою підгрупою є можливість спілкуватися з кожним із них, тобто здійснювати індивідуальний підхід. Тому результативність при груповому навчанні значно вища, ніж при фронтальному. Уважається припустимим скорочення тривалості групових занять порівняно з фронтальними.

Педагогічний досвід дає змогу різноманітні варіанти кожного типу організації занять. Урахування цих варіантів при плануванні та організації навчання математики в різновіковій групі сприяє ефективнішому вирішенню програмних завдань для кожної вікової підгрупи [4].

У різновіковій групі, як і в групі з дітьми одного віку, передусім треба забезпечити засвоєння програмового змісту кожного заняття. При розробці перспективного плану з математики вихователь виходить з необхідності суворого дотримання зв'язку між повідомленням нового матеріалу, його повторення, закріплення і самостійним використанням дітьми здобутих знань, умінь, не забуваючи про те, що ця послідовність має зберігатися відповідно в кожній віковій підгрупі.

Вихователь ретельно продумує програмовий зміст кожного заняття, використовуючи такі форми й методи його організації, які могли б забезпечити достатнє навантаження на дітей кожної вікової підгрупи. Слід також зазначити, що плануючи роботу з усіма трьома підгрупами одночасно з однієї теми, вихователь обов'язково конкретизує програмні завдання для кожної вікової підгрупи.

В.Н. Аванесова запропонувала три типи організації дітей на заняттях у різновіковій групі. Досвід роботи показав правомірність трьох типів організації дітей на заняттях в різновіковій групі: I – усі діти зайняті одним видом діяльності, наприклад математикою; II – комбіновані заняття; III – заняття з однією підгрупою за загальноприйнятою методикою. Ці заняття забезпечують правильне виконання режиму дня в різновіковій групі, глибоке засвоєння знань, сприяють успішному розв'язанню виховних завдань тощо [1].

Спільна діяльність особливо корисна для молодших дітей. Потрібно лише дбати, щоб молодші діти були не пасивними спостерігачами, а активними учасниками процесу. Правильно організоване спілкування дітей глибоко впливає на їхній психічний розвиток, сприяє формуванню товариських взаємин, взаємодопомоги між старшими і молодшими. Спілкування дітей між собою – також важливий чинник мовленнєвого розвитку. У спільній діяльності, у грі формуються нові форми і функції мовлення, розвивається така важлива якість поведінки, як невимушеність, складаються механізми самооцінки та самоконтролю.

У дошкільних навчальних закладах використовують фронтальні, групові та індивідуальні форми організації педагогічного процесу, які допомагають по-різному будувати взаємини педагога з дітьми та дітей між собою.

Фронтальне навчання, здебільшого, породжує авторитарний стиль спілкування, оскільки можливості прямого контакту з дітьми при цьому дуже обмежені.

При груповому навчанні, яке охоплює вісім – дванадцять дітей, між педагогом та вихованцями встановлюється більш тісний зв'язок, що будується на діалозі. Фронтальні форми роботи дають педагогові можливість водночас впливати на велику кількість дітей. На перший план тут виступає, взаємодія

вихователь – група. Завдання, які пропонуються молодшим дітям, кожна дитина має зрозуміти й сприйняти як особисте до неї звернення. Зрозуміло, що в умовах різновікової групи важко сформулювати навчальне завдання так, щоб воно відповідало рівню всіх дітей. Молодші діти зазвичай погано сприймають завдання, не звернені до них безпосередньо, а якщо й сприймають, то не завжди правильно їх розуміють, тому часто витлумачують по-своєму. Отже, практика свідчить, що під час застосування фронтальних форм роботи в різновіковій групі ділові взаємини в педагога встановлюються тільки з найактивнішими й самостійними дітьми. Інші вихованці або наслідують дії своїх товаришів, або підмінюють завдання на свій розсуд [5].

Відомо, що на фронтальних заняттях краще розв'язувати більш загальні навчальні завдання, а конкретніші – на заняттях з якоюсь однією групою дітей. Плануючи спільні заняття, слід дотримуватися певних вимог.

1. Водночас з усіма підгрупами проводять лише такі заняття, на яких можна забезпечити додержання організаційних та педагогічних вимог до педагогічного процесу.

2. Заняття з навчання грамоти варто проводити лише окремо, бо вони потребують постійного керівництва з боку вихователя і повідомлення знань на них чергуються з виконанням вправ.

3. Одна з основних умов проведення спільного заняття – чітке планування, регламентація кожного етапу.

4. Бажано уникати ситуації, коли складний для сприймання матеріал подається для всіх вікових підгруп. Важливо правильно визначати програмний матеріал з погляду його сумісності.

5. Матеріал, підготовлений до заняття, має містити спільні елементи для дітей усіх підгруп, що дає змогу об'єднати вихованців для проведення ігор, відгадування загадок, виконання певних завдань.

6. Поетапна робота з дітьми різних вікових груп неможлива без організації їхньої спільної діяльності на кожному занятті. Коли в одній групі подаються і закріплюються знання, вихованці інших груп можуть попрацювати самостійно.

7. Самостійні завдання продумуються і готуються педагогом заздалегідь і мають відповідати таким вимогам:

- активізувати розумову діяльність дітей;
- розвивати ініціативу;
- бути посильними для дітей і спиратися на раніше здобуті знання;
- забезпечувати принцип поступового ускладнення;
- урахувати особливості групи загалом й окремих вихованців;
- бути різноманітними за формою і змістом;
- містити елементи новизни;
- мати відповідний ступінь труднощів для дітей кожного віку.

Організація самостійної роботи дошкільнят потребує також наявності великої кількості роздаткового матеріалу з кожного розділу програми.

Успіх занять у різновікових групах залежить від продуманої структури і доцільної організації дітей. Вихователь повинен добре знати програми і психологічні особливості дітей всіх вікових груп, вміти поєднувати різний матеріал, заздалегідь продумати, чим займатимуться діти кожної підгрупи. Не можна, щоб хтось байдикував, очікуючи, поки дорослий згадає про нього і скаже, що потрібно робити. Досить часто вихователям різновікової групи доводиться одночасно проводити заняття з різних розділів програми. У таких випадках слід стежити, щоб діяльність дітей з однієї підгрупи не відволікала дітей з іншої підгрупи. Краще так організувати заняття, щоб одна підгрупа мала змогу працювати самостійно. Вихователі не в змозі водночас давати пояснення одній підгрупі і контролювати виконання завдання дітьми другої [7].

Висновки. Отже, всі дослідження, проведені в різновікових групах показують, що значний розвивальний потенціал цих дитячих співтовариств не працює автоматично, а включається тільки в процесі особливого керівництва з боку дорослого. Педагог, працюючи в різновіковій групі, повинен володіти знаннями специфіки розвитку дитини в умовах міжвікових взаємодій, умінями конструювати (проекувати і вибудовувати) навчальний процес з урахуванням взаємовпливу дітей різного віку, діагностувати хід розвитку дітей і вносити необхідні зміни до змісту освіти і його технології. У цьому аспекті неминуче встає проблема підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи в різновікових групах, що і становить перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесова В.Н. Воспитание и обучение детей в разновозрастной группе / Валентина Николаевна Аванесова. – М.: Просвещение, 1979. – 176 с.
2. Байбородова Л.В. Взаимодействие в разновозрастных группах учащихся / Л.В. Байбородова. – Ярославль: Академия развития, 2007. – 336 с.
3. Герасимова Е.Н. Педагогические основы построения образовательного процесса в разновозрастных группах детского сада : Дисс. ... д-ра пед. наук. / Е.Н. Герасимова. – СПб., 2002. – 339 с.
4. Давидчук А.М., Тамбовцева А.Г. Форми організації навчання в різновіковій групі дитячого садка / Давидчук А.М., Тамбовцева А.Г. – К., 1992. – 36 с.
5. Давидович Е.Б. Сенсорное воспитание детей 3-5 года жизни в условиях разновозрастной группы : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Е.Б. Давидович. – М., 1991. – 16 с.
6. Печенко І.П. Рівновікова взаємодія вихованців комплексу "школа – дошкільний навчальний заклад" як чинник соціалізації / І.П. Печенко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Наук. зб. УДПУ ім. П. Тичини. – К.: Науковий світ, 2004. – Вип. 9.– С. 193-197.
7. Русан Л. Рівновікова група в дитячому садку / Л. Русан, Г. Колосінська. – К.: Шк. Світ, 2007. – 128 с.